

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА САНКЦІЙ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

УДК 342:352

Постановка проблеми. Питання конституційно-правової відповідальності (особливо – в умовах подальшого продовження конституційної реформи та запровадження інституту люстрації) відзначається актуальністю та практичною значимістю. При цьому важливим складовим елементом механізму її реалізації виступають санкції як форма ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційних (державно-політичних) відносин. Саме юридичне закріплення та подальша практична реалізація дієвих конституційно-правових санкцій здатна забезпечити належну взаємодію між різними державними органами та органами місцевого самоврядування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що проблеми юридичної відповідальності в цілому та конституційно-правової відповідальності зокрема знайшли своє відображення у наукових дослідженнях, які здійснили К. Басін, В. Кафарський, І. Кресіна, О. Майданик, Н. Оніщенко, В. Погорілко, В. Полевий, Т. Тарахонич, В. Федоренко, В. Шаповал та інші науковці [1, с. 82 – 83].

Однак додаткового дослідження, на наш погляд, потребують поняття та види санкцій конституційно-правової відповідальності як форми юридичного закріплення та практичної реалізації ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційних (державно-політичних) відносин.

Постановка завдання. Враховуючи актуальність, практичну значимість вказаної проблеми, її ступінь дослідження в юридичній науці в цілому та науці конституційного права зокрема, наявність окремих прогалин у висвітленні вказаної проблемати-

ки, метою даної статті є конкретизація поняття та систематизація критеріїв класифікації санкцій конституційно-правової відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У довідково-енциклопедичній літературі поняття «санкція» розглядається у декількох розуміннях:

1) у загально-соціальному розумінні – як схвалення, визнання чогось;

2) у юридичному розумінні – як заходи впливу, покарання за порушення закону (на рівні національної правової системи) або як заходи впливу щодо держави, яка порушила міжнародну угоду (на міжнародно-правовому рівні);

3) в економічному розумінні – як заходи впливу, застосовувані банком до порушників фінансової, касової, розрахункової та кредитної дисципліни [1, с. 83; 2, с. 1293].

Враховуючи юридичне розуміння сутності санкцій та основні підходи до їх розуміння у науці конституційного права, конституційно-правові санкції можна визначити як передбачені конституційно-правовими нормами негативні наслідки, що накладаються в примусовому порядку на певного суб'єкта за вчинення конституційного делікту; певні утиски політико-правового характеру, яких він має зазнати в результаті притягнення до конституційно-правової відповідальності [3].

Конституційно-правові санкції накладаються тільки тими суб'єктами, які уповноважені на це Конституцією і законами України. Метою застосування конституційно-правових санкцій є:

1) каральна (репресивна) – покарання того, хто вчинив конституційний делікт;

2) компенсаційна – відновлення конституційної законності та правопорядку;

3) морально-політична – забезпечення соціальної справедливості у політико-правовій сфері;

4) попереджувальна (превентивна, преюдиційна) – попередження аналогічних деліктів у майбутньому;

5) виховна – здійснення виховного впливу на правопорушника і широке коло учасників політико-правового спілкування,

переконання їх у необхідності неухильного дотримання конституційно-правових норм;

б) правовідновлююча – поновлення порушеного правопорядку [2, с. 83 – 84].

Конституційно-правові санкції є доволі різноманітними і різняться за низкою ознак, у тому числі за:

1) за колом суб'єктів, до яких вони застосовуються;

2) за своїм змістом (характером негативних наслідків, що вони несуть для правопорушника);

3) за процедурою накладення;

4) за часом застосування [2, с. 84; 3].

Якщо розглядати конституційно-правові санкції на рівні їх конституційного та законодавчого закріплення, то до Президента України може бути застосовано тільки один вид конституційно-правової відповідальності – усунення з посади в порядку імпичменту; до політичних партій два – попередження і заборона діяльності, а до громадських організацій п'ять – попередження, штраф, тимчасова заборона окремих видів діяльності, тимчасова заборона діяльності в цілому, примусовий розпуск.

Конституційно-правові санкції можуть поділятися на основні та додаткові. Основна санкція є первинною й самодостатньою, а додаткова застосовується тільки у зв'язку з основною і слідує за нею. Наприклад, ст.111 Конституції України передбачає основну санкцію щодо Президента України у вигляді усунення з поста Верховною Радою України в порядку імпичменту, а ст.105 Конституції додаткову – позбавлення звання Президента України у разі усунення його з поста в порядку імпичменту [4].

Аналогічний приклад дає Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Він передбачає можливість позбавлення особи статусу біженця (основна санкція), якщо вона займається діяльністю, що становить загрозу національній безпеці, громадському порядку, здоров'ю населення України, а також встановлює, що особа, яка не використала права на оскарження рішення про позбавлення її статусу біженця, повинна залишити територію України в установленій

строк (додаткова санкція), якщо вона не має інших законних підстав для перебування в Україні [2, с. 84 – 85; 5].

Для конституційно-правової відповідальності характерним є велике розмаїття санкцій, переважна більшість яких не зустрічаються в інших галузях права, як-то переформування одним органом влади персонального складу іншого органа (зміна складу уряду парламентом чи главою держави, відкликання депутатів місцевих рад тощо), дострокове припинення повноважень (розпуск, відставка, імпичмент), тимчасове призупинення діяльності суб'єкта, примусова ліквідація (примусовий розпуск, заборона діяльності) суб'єкта, визнання виборів недійсними, позбавлення особи державних нагород і звань тощо. Фактично, для кожного виду суб'єктів конституційного права передбачено особливі заходи конституційно-правової відповідальності [3].

Для кожного виду конституційних деліктів мають бути передбачені відповідні санкції. Застосування конституційно-правових санкцій за аналогією є неприпустимим.

До кожного конституційно-правового делікту застосовується та санкція, яка була передбачена законодавством на момент його вчинення. Правові норми, які встановлюють чи змінюють конституційно-правову відповідальність, зворотної сили не мають. І навпаки, правові норми, які скасовують чи пом'якшують конституційно-правову відповідальність, мають зворотну силу [2, с. 85; 3].

Конституційно-правові санкції як заходи конституційно-правової відповідальності слід відмежовувати від інших заходів примусу, передбачених конституційним правом, таких як заходи попередження, заходи припинення чи правовідновлювальні заходи. На відміну від заходів попередження чи припинення (як-то запровадження надзвичайного стану, федеральна інтервенція тощо), конституційно-правові санкції накладаються не до чи під час здійснення протиправної діяльності, а після її завершення чи припинення. У свою чергу правовідновлювальні заходи (наприклад, визнання акту неконституційним та його подальше скасування) не тягнуть безпосередніх негативних наслідків для самого правопорушника, а спрямовані на відновлення порушеної конституційної законності, тоді як конституційно-правові санкції змушують

правопорушника безпосередньо зазнати певних утисків і негараздів, незалежно від того, чи можна взагалі відновити порушений деліктом стан політико-правових відносин [2, с. 85 – 86; 3].

Основними формами санкцій конституційно-правової відповідальності виступають:

1) скасування або призупинення дії актів державних органів та органів місцевого самоврядування або їх окремих положень (наприклад, відповідно до ч. 8 ст. 118 Конституції України рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня). Різновидом цієї санкції є визнання неконституційними актів, визначених Конституцією України державних органів або їх окремих положень, що здійснюється Конституційним Судом України [4];

2) припинення діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб (наприклад, згідно з ч. 1 ст. 87 Конституції України Верховна Рада України за пропозицією не менш як однієї третини народних депутатів України від її конституційного складу може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України) [4; 2, с. 86 – 87];

3) анулювання юридичних результатів тих або інших конституційно-правових дій (наприклад, відповідно Закону України «Про вибори народних депутатів України» дільнична виборча комісія може визнати голосування на виборчій дільниці недійсним у разі встановлення нею порушень вимог цього Закону, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців) [6];

4) обмеження або призупинення деяких основних прав громадян. Так, на підставі ч. 3 ст. 76 Конституції України не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому законом порядку [4];

5) скасування рішення про прийняття до громадянства України. Наприклад, відповідно до Закону України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р. зі подальшими змінами і доповненнями набуття особою громадянства України через прийняття до громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів є підставою для втрати громадянства України [2, с. 87; 7].

Проблемним аспектом застосування конституційно-правової відповідальності є фрагментарність та розрізненість, значна кількість прогалин процесуального порядку притягнення до конституційно-правової відповідальності. Так, наприклад, відсутній строк давності притягнення до конституційно-правової відповідальності тощо.

Для впорядкування всіх складових конституційно-правової відповідальності доцільно ухвалити закон «Про конституційно-правову відповідальність» або закріпити зазначені складові у межах конкретних законів, що регламентують правовий статус різноманітних державних інституцій, посадових осіб [2, с. 87 – 88].

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження сутності різновидів санкцій конституційно-правової відповідальності можна зробити наступні висновки та пропозиції:

1) конституційно-правові санкції – це передбачені конституційно-правовими нормами негативні наслідки, що накладаються в примусовому порядку на певного суб'єкта за вчинення конституційного делікту; певні утиски політико-правового характеру, яких він має зазнати в результаті притягнення до конституційно-правової відповідальності;

2) виділяють каральну (репресивну), компенсаційну, морально-політичну, попереджувальну (превентивну, преюдиційну), виховну та правовідновлюючу мету застосування конституційно-правових санкцій;

3) санкції конституційно-правової відповідальності класифікуються за різноманітними критеріями: за колом суб'єктів, до яких вони застосовуються; за своїм змістом (характером негативних наслідків, що вони несуть для правопорушника); за процедурою накладення; за часом застосування [2, с. 88];

4) основними формами санкцій конституційно-правової відповідальності виступають: скасування або призупинення дії актів державних органів та органів місцевого самоврядування або їх окремих положень; припинення діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб; анулювання юридичних результатів тих або інших конституційно-правових дій; обмеження або призупинення деяких основних прав громадян; скасування рішення про прийняття до громадянства України тощо [2, с. 88 – 89].

1. Книш В. В. *Поняття та класифікація санкцій конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційних правовідносин* // *Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. Вип. 10. С. 82 – 89.*
2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. *Санкції конституційно-правової відповідальності*. URL: http://pravo/konstitutsiyno-pravova_vidpovidalnist.
4. *Конституція України від 28.06.1996 року з наступними змінами і доповненнями*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. *Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 з наступними змінами і доповненнями*. URL: zakon.rada.gov.ua/go/3671-17.
6. *Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 в редакції від 15.05.2014 р.* URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
7. *Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. у редакції від 06.12.2012 р.* URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.

Книш В. В. Юридична природа санкцій конституційно-правової відповідальності в Україні

Стаття присвячена проблемам юридичної природи санкцій конституційно-правової відповідальності в умовах проведення конституційної реформи в Україні.

У літературі поняття «санкція» розглядається у декількох розуміннях: 1) у загально-соціальному розумінні – як схвалення, визнання чогось; 2) у юридичному розумінні – як заходи впливу, покарання за порушення закону (на рівні національної правової системи) або як заходи впливу щодо держави, яка пору-

пила міжнародну угоду (на міжнародно-правовому рівні); 3) в економічному розумінні – як заходи впливу, застосовувані банком до порушників фінансової, касової, розрахункової та кредитної дисципліни.

На авторське переконання, конституційно-правові санкції – це передбачені конституційно-правовими нормами негативні наслідки, що накладаються в примусовому порядку на певного суб'єкта за вчинення конституційного делікту; певні утиски політико-правового характеру, яких він має зазнати в результаті притягнення до конституційно-правової відповідальності.

У ході дослідження також було встановлено, що санкції конституційно-правової відповідальності виконують каральну (репресивну), компенсаційну, морально-політичну, попереджувальну (превентивну, преюдиційну), виховну та правовідновлюючу функції.

З урахуванням юридичної природи санкцій конституційно-правової відповідальності у статті також обґрунтовано, що вони класифікуються за різноманітними критеріями: за колом суб'єктів, до яких вони застосовуються; за своїм змістом (характером негативних наслідків, що вони несуть для правопорушника); за процедурою накладення; за часом застосування.

За результатами наукового дослідження також визначено основні форми санкцій конституційно-правової відповідальності, до яких віднесено: скасування або призупинення дії актів державних органів та органів місцевого самоврядування або їх окремих положень; припинення діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб; анулювання юридичних результатів тих або інших конституційно-правових дій; обмеження або призупинення деяких основних прав громадян; скасування рішення про прийняття до громадянства України тощо.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, юридична відповідальність, конституційно-правова відповідальність, санкції, правові санкції, конституційно-правові санкції, санкції конституційно-правової відповідальності.

Красій М.О.

ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В САНКЦІЯХ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

УДК 343.7

Постановка проблеми. Починаючи з 2009 року, Україна здійснила низку важливих кроків у сфері протидії корупційним